

ГРИГОГІЙ СКОВОРОДА У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПОЛТАВЩИНИ

A Розглянуто постать Григорія Сковороди у творчості сучасних письменників Полтавщини. Особливу увагу звернено на те, що Полтавщина має стійкі літературні традиції, що завжди стимулювали розвиток крайової літератури. Автор зазначає, що життєвому й творчому шляху Григорія Сковороди присвячено чимало поетичних і прозових творів сучасних українських письменників. Твори, які сьогодні повернулися до нас із забуття, теж засвідчують, наскільки значним був на їх авторів вплив особистості Сковороди та його поетики. Означено, що невмирущий творчий доробок митця, його горде й ніжне слово духовно збагачує нові покоління та стало могутнім джерелом натхнення сучасних письменницьких талантів Полтавщини, серед яких Володимир Мирний, Світлана Залізник, Володимир Тарасенко, Тарас Нікітін, Марійка Бойко та ін.

Ключові слова: письменники Полтавщини; Григорій Сковорода; літературний процес; творчий доробок; рідне слово; крайова література; національна культура

S *Lisenko Alla. Hryhorii Skovoroda in the creativity of contemporary writers of Poltava region.*

The figure of Hryhorii Skovoroda was observed among the creativity of contemporary writers of Poltava region. Particular attention was paid to the fact that Poltava region has stable literary traditions that have always stimulated the development of regional literature since the people's knowledge of their culture, history, achievements and peculiarities is not only an indicator of their spiritual maturity and intelligence, but also an important prerequisite and incentive for further progress. On the literary map of Ukraine, Poltava region is distinguished by the greatest diversity of literary talents of all time, who left a glorious memory for themselves in the handwritten and printed word. During the centuries, stable literary traditions have been formed in Poltava region. They have always been alive and stimulated the further development of regional literature. The name of the outstanding Ukrainian humanist thinker, writer, educator, Hryhorii Skovoroda, is inseparably connected with Poltava region because the itinerant philosopher was born in Chornuhy, from where he went to other «worlds» to bring wisdom and give spiritual light to people. In his works, H. Skovoroda glorified the Ukrainian nature, hardworking people, proclaimed man and his will as the highest value, introduced new themes and images into literature. The author notes that many poetic, prose and dramatic works of contemporary Ukrainian writers, including large epic canvases and short stories, are dedicated to Skovoroda's life and creative path. The works that have returned to us today from oblivion also testify how significant the influence of Skovoroda's personality and poetics was on their authors. It was noted that the artist's immortal creative work, his proud and gentle words spiritually enrich new generations and has become a powerful source of inspiration for contemporary literary talents of the Poltava region, including Volodymyr Myrnyi, Svitlana Zaliznyak, Volodymyr Tarasenko, Taras Nikitin, Mariyka Boyko and others.

Key words: writers of Poltava region; Hryhorii Skovoroda; literary process; creative work; native word; regional literature; national literature

Лисенко Алла Василівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, викладачка циклової комісії загальноосвітніх та соціально-гуманітарних дисциплін, Відокремлений структурний підрозділ «Полтавський фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого», Україна

Lisenko Alla, Phd in Pedagogy, Associate Professor, Member of the Cycle Commission on Educational and Social and Humanitarian Disciplines, Separate Structural Subdivision «Poltava Professional College of Yaroslav Mudryi National Law University», Ukraine

E-mail: alisenko28@gmail.com

Коли хочеш збагнути письменника – ти повинен іти в його край.

Гете

Актуальність проблеми у загальному вигляді. Масштабна трансформація в царині соціокультурного життя, зміна векторів уваги в напрямі вивчення художніх надбань рідного краю, важлива не лише в контексті Шевченкового заклик «свого не цуратись», але й, насамперед, для осмислення власної ролі на культурному тлі, пошуку автентичності, які неможливі без живого інтересу до літературної та історичної спадщини найближчого до кожної людини духовного осереддя.

В останні роки наша держава стоїть перед завданням презентації власного історико-культурного надбання перед європейською та світовою спільнотою. Знання народом своєї культури, історії, досягнень й особливостей – не

тільки показник його духовної зрілості та інтелігентності, а й важлива передумова й стимул подальшого поступу.

На літературній карті України Полтавщина вирізняється чи не найбільшим розмаїттям письменницьких талантів усіх часів, які полишили про себе славу пам'ять рукописним і друкованим словом. У літературних досягненнях сучасних письменників Полтавщини багато в чому відчуваються духовно-мистецькі шукання попередників, які утверджують уселюдські гуманістичні ідеали, сприяють розквіту української літератури.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях В. Неділька, Є. Пасічника, Б. Степанишина та ін. підкреслюється, що пріоритетним у новому пе-

дагогічному мисленні завжди ставимо власне, українське, народне, національне. Осягнення і втілення загальнолюдської, планетарної культури йде через рідну культуру й літературу. Багатий джерельний матеріал про Григорія Сковороду та його першорядну роль в українській духовній традиції представив у своїх працях Л. Ушкалов [11; 12].

У далеке минуле відводить нас історія Полтави, якій судилося зіграти неабияку роль як у громадському, політичному, так і в культурному житті України. Полтавщину як літературний феномен у сприйнятті літераторів і з'ясування поняття «полтавська літературна традиція» досліджували такі відомі сучасні літературознавці, як Петро Ротач, Анатолій Дяченко, Микола Костенко, Григорій Шанько та ін.

«Нинішнє українське літературознавство твердить, що «провінція» не любить і не дарує інакомислення. Вона самодостатня і войовнича», – пише Микола Костенко. «Однак, – продовжує він, – напрацьовано значний художньо-естетичний потенціал, з якого до читаючого світу постали безліч колоритних самобутніх літературних персонажів, що їх й досі легко «упізнає» глибинка. Можна твердити, що в історії української літератури є такий значний розділ – полтавський» [4, с. 16].

Однак основна увага дослідників зосереджена на зібранні довідникових матеріалів і бібліографічних словників. До цього часу постать Григорія Сковороди у творчості письменників Полтавщини не була об'єктом глибокого наукового вивчення.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних джерел із досліджуваної проблеми, а також вивченні творчості письменників Полтавщини, в яких змальована постать та життєві ідеали Григорія Сковороди.

Викладення основного матеріалу. Упродовж століть на Полтавщині склалися стійкі літературні традиції. Вони завжди були живучі й стимулювали подальший розвиток крайової літератури. Літературна Полтавщина багата іменами: від літописця Самійла Величка, поета-філософа Григорія Сковороди, фундатора нової української літератури Івана Котляревського, плеяди поетів-романтиків, а саме Левка Боровиковського та Амвросія Метлинського, корифея української психологічної прози Панаса Мирного, неперевершених майстрів слова Олеса Гончара та Павла Загребельного, народного сміхотворця Остапа Вишні, залюбленого в красу рідної землі та її історію Володимира Малика та ін. Полтавська земля надихала на творчість Тараса Шевченка, Лесю Українку, Володимира Сосюру, Павла Тичину, Максима Рильського, Юрія Мушкетика, Ліну Костенко та багатьох інших літературних постатей.

Ряди майстрів красного письменства Полтавщини за останні роки поповнилися новими іменами. Письменники предметно опрацьовують теми утвердження національної ідеї, розмаїтого й водночас драматичнішого життя, болюсного виживання традицій. Така глобальність проблем змушує літераторів переглядати свої мовно-зображувальні арсенали, глибше занурюватися в життя, розширюва-

ти стилістичні засоби проникнення до сутності духовних процесів.

Ім'я видатного українського мислителя-гуманіста, письменника, просвітителя Григорія Сковороди невіддільно пов'язане з Полтавщиною, адже народився мандрівний філософ у с. Чорнухи, звідки й пішов у далекі світи, щоб нести людям мудрість і дарувати духовне світло. У своїх творах Г. Сковорода оспівував природу України, працюючих людей, проголосив людину та її волю найвищою цінністю, додав у літературу нові теми й образи. Нині, коли ми повертаємось до першооснов духовності, джерел національної культури, філософії, літератури, по-новому сприймаємо й саму постать великого філософа, і його долю, по-новому маємо перечитати його твори, у яких автор закликає до самопізнання і морального вдосконалення, надихає вірою у високе призначення людини на землі.

У 1995 році було відновлено садибу письменника й відкрито Чорнухинський літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, куди постійно йдуть люди, бо мудре слово великого українського філософа полонить їхні душі й серця. Воно освітлює їм шлях, допомагає долати труднощі й перешкоди, учить радіти життю, пізнавати таїну буття [9].

Життєвому й творчому шляху Сковороди присвячено чимало поетичних, прозових і драматичних творів сучасних українських письменників, серед яких і великі епічні полотна, і короткі оповідання. Твори, які сьогодні повернулися до нас із забуття, теж засвідчують, наскільки значним був на їх авторів вплив особистості Сковороди і його поетики. Так, про Василя Барку, автора роману про великий голодомор 1933 року «Жовтий князь», дослідники пишуть як про народного філософа когорти послідовників Григорія Сковороди, який свідомо усамітнився від цивілізації, щоб творити, мислити, пізнавати цей динамічний і таємничий світ [1].

Справедливо зазначає Петро Ротач, що ім'я Григорія Сковороди на Полтавщині вшановується з такою ж любов'ю, як і Котляревського та Шевченка. «Тут кожному він – мовби рідня, часточка найбільшого духовного скарбу. Тому-то ім'я Сковороди, його благородну постать і сторінки його непорочного життя – в малюнках, речах, книгах, статтях – завжди можна побачити в музеях широкого полтавського краю – від Полтави і до Лубен, від Миргорода і до Лохвиці, Пирятина [7, с. 514].

Духовний шлях Григорія Сковороди пролягав і через Іванову гору в Полтаві. За молодих років Іван Котляревський міг зустрітися де-небудь із мандрівним філософом. Отож не дивно, що автор «Наталки Полтавки» віддав шану Сковороді тим, що вклав у уста возного його пісню «Всякому городу нрав і права». Та й сам письменник, живучи далеко від рідних місць, не забував їх. Щоб чіткіше окреслити місце свого народження, він писав: «Я зродився близько Лубен...» [7].

Так, у творчості Г.С. Сковороди можна знайти відповіді на питання, що хвилюють нас і тепер: хто ми такі – українці, які ми є і якими маємо бути.

Невмирущий творчий доробок митця, його горде й ніжне слово зігриває людей, духовно збагачує нові й нові покоління. У наш час це слово стало могутнім джерелом натхнення письменницьких талантів Полтавщини.

Так, Володимир Мирний – відомий полтавський письменник, автор 20 поетичних і прозових збірок, у своїй творчості відтворює певні події та епізоди з життя та діяльності Г. Сковороди («Все важчає перо», «Горлова гора» та ін.). У його поезіях безліч світла, чистих почуттів, непідробних емоцій щастя, єдності з природою, людиною праці, відповідність і співмірність із ритмами сільського життя, розуміння своєї малої батьківщини як центру Всесвіту, а ще – невмируща народно-пісенна традиція, що пронизує всю творчість.

Сунуть хмари, мов гора.

Вороння он поле криє.

Може, тут Сковорода

І печалився, і мріяв [5, с. 123].

Володимир Мирний, продовжуючи традиції Григорія Сковороди, тяжку працю селян оцінює не просто як засіб до існування, а джерело радості, душевного задоволення, важливу передумову щастя. Такою є «сродна» праця.

І ти задумайся, і ти слова вагомі

Визбируй і лелій в душі натхненнім домі.

На втому, на безсоння не зважай.

Крізь мряку й пуржища лети думками в літо,

Бурштинним медом, шумом нив налите,

Де мусить виспіти твоїх пісень врожай [5, с. 44].

Сковородинівська життєва максима має неабиякий вияв у творчому доробку Володимира Мирного, що складає неповторний світ своєї природи, села, свого народу і своїх одвічних традицій. Літературознавець Микола Костенко зазначає: «і що не прочитає – скрізь чутливий до різних порухів життя і почуттів» [4, с. 34].

Відомий поет Тарас Нікітін, закоханий у рідну Полтавщину, оспівував її красу у своїй творчості, а також роздумував про людські долі, писав для людей і про людей. Одна з його поезій має назву «Лови», епіграфом до якої став вислів Г. Сковороди: «Світ ловив мене, та не спіймав...».

...Мій клятий світе, мій старий, мов пень,

Піймати можна тіло, а не душу!

Моя ж душа безсмертно-молода...

Он бач, маленький хлопчик супить брови?

Так знай: той хлопчик – я, Сковорода.

Готуйся знову, загнаний, на лови! [6, с. 139].

Значимо, що за поему «Діалог мовчання» Тарас Нікітін удостоєний Міжнародної премії імені Григорія Сковороди (посмертно). Справедливо зазначає Михайло Шевченко, що творчість Тараса Нікітіна наповнена філософською щедрістю, подільчивістю, добротою і світлістю [6].

Витончене почуття краси й неповторності рідного краю, його мальовничої природи притаманне творчості талановитої поетки Світлани Залізняк. Рідна земля, рідний край, отчий дім постають в особливому сяйві й красі. А ще, як зазначає авторка, щоб злетіти, потрібен спалах, щоб вернутись у щодення – мудрість, щоб вистояти під його шквалами – міць [3]. З теплою і любов'ю вона згадує Г. Сковороду в одній із своїх поезій:

Боюсь живих!

І місць отих боюсь,

Де тчуть – на Дух нескорених – тенета.

Жаждивий Світ ловив Сковороду...

Розкуті Духом лиш стають поетами! [3, с. 66].

Про Григорія Сковороду у своїй творчості згадує і Володимир Тарасенко, автор понад двадцяти поетичних книг, один із співавторів Гімну Полтавщини. «Щось сквородинівське є в його творчості, – говорить М. Костенко і далі продовжує, – може, то украй вразлива натура дзвінкоголосого бринить-озивається? Чи зріла філософія життя нагадує про себе вимогливою тверезістю у строфі?» [10, с. 4]. У поезії Володимира Тарасенка чути голоси предків, переживаються літа й епохи, міста й села, совість і душа.

О, скільки їх на цій землі звелось

На п'єдесталі хліборобських рук!

Між них і наш Сковорода – філософ,

Й космічний геній – велет Кондратюк [10, с. 126].

Один із розділів поетичної збірки «Моя Україна – це любов моя» молоді та талановитої поетки Марії Бойко має назву «Величальна Полтаві». Багато чудових поезій тут присвячено Полтаві та її визначним постатям. За словами авторки, «у Полтаві й про Полтаву писати надзвичайно легко. Тут душа сама прагне творити ніжні мелодії і вклонитися їй мудрим добірним словом» [2, с. 4]. У її поетичних рядках чуються голоси предків, гомін гетьманських полків і козацької вольниці, переживаються літа й епохи, міста й села, совість і душа.

Так, пам'ять про Г. Сковороду буде вічною, доки житиме народ, а його твори приваблюватимуть сучасного читача правдивістю і народністю, глибоким проникненням у душу українського народу, духовно збагачуватимуть нові й нові покоління.

Та оглянімось... Вже новий філософ

Долає гордо всі жалі земні.

Оспівана земля ця стоголосо,

В моїм краю душа співа пісні!

І проростуть нові і сильні зерна,

Що кинула їх генія рука;

Моя Полтаво, ти благословенна

Минулим і майбутнім у віках... [2, с. 163].

Сьогочасне ставлення до Г. Сковороди можна характеризувати як почуття любові, пошани й гордості за славного земляка. Письменники-полтавці шукають художнього втілення рідного слова, високі зразки якого дав філософ-мандрівник.

Перед смертю Григорій Сковорода просив написати на своєму надгробку слова: «Світ ловив мене, та не впіймав». Це прохання було виконано. Поховали його в слободі Іванівка (нині Сковородинівка) на Харківщині. Те місце нагадувало Сковороді рідні місця навколо Чорнух. У 1972 році було відкрито «Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди». Ця пам'ятка була популярним туристичним об'єктом, обов'язковим для відвідування для всіх гостей та мешканців Харківської області. Щорічно там проводилися культурно-масові заходи, а в цьому році, на державному рівні, планувалися святкові заходи з нагоди 300-річчя від дня народження українського філософа, та 6 травня 2022 року російські війська влучили в будівлю музею, що призвело до значних руйнувань (площа загоряння склала 280 квадратних метрів), знищивши матеріальну пам'ятку української історії та культури, проте найцінніші експонати вдалося врятувати. Їх було переміщено раніше задля уникнення пошкодження культурної спадщини від ворожих дій росії. З вірою в безсмертя українського слова й бажанням іти до його висот, ми обов'язково відбудуємо, примножимо й збережемо духовні скарби для прийдешніх поколінь, адже в Григорія Сковороди дуже багато того, що промовляє до нас сьогодні, що може бути підказкою для прийдешніх поколінь.

Висновки. Без сумніву, полтавська поетична сторінка сучасних письменників досить помітна в літературному житті України, важлива для осмислення і втілення національної культурологічної ідеї, а творча спадщина Григорія Сковороди й сьогодні хвилює наших сучасників. На думку письменника-філософа, джерело справжнього щастя – творча праця за природними нахилами; істинна сутність людини – у працелюбстві, у пошуках шляху до «всенародного щастя», а найбільшою радістю, яка повинна належати людині, є її свобода. Саме тому такою притягальною залишається постать народного мислителя-мандрівника, а вічні питання про людське буття і призначення, про щастя і шляхи досягнення продовжують хвилювати сучасників. Гуманістичні, волелюбні ідеї філософа знайшли подальший розвиток і збагачення в літературі, культурі наступних етапів розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми, оскільки він не обмежується названими подіями, творами, іменами авторів. Наступні дослідження вбачаємо в розробленні та представленні ширшого кола письменників Полтавщини, творчість яких пов'язана з ім'ям великого мислителя.

Список використаних джерел

1. Багалій Д. Український філософ Григорій Савич Сковорода: історія слобідської України. Київ, 2017. 397 с.
2. Бойко М. Моя Україна – це любов моя! Полтава : ТОВ «АСМІ», 2008. 486 с.
3. Залізник С. Міць. Полтава : Полтавський літератор, 2005. 103 с.
4. Костенко М. Полтавська плеяда. Монологи. Літературний контекст кінця ХХ століття. Глобине, 2000. 150 с.
5. Мирний В. Вибране. Полтава : Полтавський літератор, 1995. 178 с.
6. Нікітін Т. Крик чибіса. Полтава : Криниця, 1994. 296 с.
7. Ротач П. Колоски з літературної ниви. Полтава, 1997. 549 с.
8. Сковорода Г. Літературні твори. Львів : Априорі, 2021. 352 с.
9. Степаненко М. Літературні музеї Полтавщини. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2006. 404 с.
10. Тарасенко В. Одкровення. Полтава : Полтавський літератор, 2008. 312 с.
11. Ушкалов Л. Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди. Київ : Дух і літера, 2017. 368 с.
12. Ушкалов Л. Сковорода від А до Я. Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. 72 с.

References

1. Bahaliy, D. (2017). *Ukrainskyi filosof Hryhorii Savych Skovoroda: istoriia slobodiskoi Ukrainy [Ukrainian philosopher Hryhorii Savych Skovoroda: the history of Slobod Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Boiko, M. (2008). *Moia Ukraina – tse liubov moia! [My Ukraine is my love!]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
3. Zalizniak, S. (2005). *Mits [Power]*. Poltava: Poltavskiy literator [in Ukrainian].
4. Kostenko, M. (2000). *Poltavska pleiada. Monolohy. Literaturnyi kontekst kintsia XX stolittia [Poltava Pleiade. Monologues. The literary context of the late 20th century]*. Hlobyne [in Ukrainian].
5. Myrnyi, V. (1995). *Vybrane [Selected]*. Poltava: Poltavskiy literator [in Ukrainian].
6. Nikitin, T. (1994). *Kryk chybisa [The cry of the chibis]*. Poltava: Krynytsia [in Ukrainian].
7. Rotach, P. (1997). *Kolosky z literaturnoi nyvy [Spikelets from the literary field]*. Poltava [in Ukrainian].
8. Skovoroda, H. (2021). *Literaturni tvory [Literary works]*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
9. Stepanenko, M. (2006). *Literaturni muzei Poltavshchyny [Literary museums of Poltava region]*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
10. Tarasenko, V. (2008). *Odkrovennia [Revelation]*. Poltava: Poltavskiy literator [in Ukrainian].
11. Ushkalov, L. (2017). *Lovytva nevlvnoho ptakha: zhyttia Hryhorii Skovorody [Catching the elusive bird: the life of Grigory Skovoroda]*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
12. Ushkalov, L. (2019). *Skovoroda vid A do Ya [Frying pan from A to Z]*. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 30.07.2022